

Stvaranje regije Istre

Višeslav Raos

Istarska se županija prema brojnim karakteristikama svojega stanovništva uvelike razlikuje od drugih županija, odnosno od ostatka zemlje

Istarski se poluotok po mnogima povijesnim, kulturnim, ekonomskim i demografskim obilježjima značajno razlikuje od ostatka Hrvatske. Ove razlike moguće je zorno prikazati usporedbom određenih statističkih značajki Istarske županije i drugih županija. Sve ove posebne karakteristike istarskog poluotoka stvorile su pogodne pretpostavke Istarskomu demokratskom saboru za stvaranje Istre kao regije, ako ne u administrativnome, onda u političko-simboličkome smislu. Pokušat ću ukazati na neke povijesne specifičnosti ovoga dijela zemlje, istaknuti pojedine statističke pokazatelje koji Istarsku županiju izdvajaju od ostatka Hrvatske te pokazati na koji način IDS u toj županiji izgrađuje sliku i dojam o Istri kao regiji.

Povijesne specifičnosti istarskog poluotoka

Krajem Drugoga svjetskog rata, odnosno okončanjem Tršćanske krize i potpisivanjem Londonskog memoranduma 1954. godine, istarski poluotok postaje sastavnim dijelom Hrvatske.¹ Od svih rubnih krajeva koji se danas nalaze u Hrvatskoj (Istra, Međimurje, Baranja), upravo je istarski poluotok zemljopisno najviše odvojen od ostatka zemlje, na što se nadovezuje duga povijesna razdvojenost od drugih krajeva. Premda s najvećim dijelom Dalmacije dijeli zajedničko naslijeđe mletačke vladavine, istarski se poluotok ističe kao jedan od rijetkih geografskih prostora koji nikada nije izravno iskusio osmanske ratove, već je, poput Slovenije (Kranjska), Austrije (Gradišće) i Mađarske (Zalska županija), bio odredište za migrante koji su se s jugoistoka povlačili pred višestoljetnima ratnim razaranjima.

Višeslav Raos, asistent na Odsjeku za komparativnu politiku Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu. Nedavno je obranio doktorsku disertaciju *Istarski demokratski sabor i Sjeverna liga: Komparativna analiza uspješnosti uspostave de facto teritorijalnosti*. E-pošta: viseslav.raos@fpzg.hr

Tablica 1. Etnički sastav Istarske županije naspram ostatka Hrvatske: postotak Hrvata²

Županija	Popis 2001.	Popis 2011.
Istarska	71,88	68,33
Vukovarsko-srijemska	78,27	79,17
Sisačko-moslavačka	82,10	82,39
Ličko-senjska	86,15	84,15
Bjelovarsko-bilogorska	82,56	84,82
Republika Hrvatska	89,63	90,42

Rubna, pogranična područja, kao što je to istarsko područje, u pravilu imaju etnički i kulturno heterogen karakter. Baš kao što i cijela Hrvatska odiše dubokom kulturnom i regionalnom podijeljenošću, koja izvire iz smještaja na razmeđu srednjoeuropskoga (habsburškoga), sredozemnoga (romanskoga, mletačkoga) i balkanskoga (osmanskoga) naslijeđa, tako je i ovaj poluotok obilježen doticajem mletačke vlasti na zapadnoj i južnoj obali te habsburške vlasti u unutrašnjosti. Hibridno kulturno naslijeđe multietničkih imperija u graničnim područjima pospješuje razvoj kulture otpora ekskluzivnim nacionalnim identitetima, s obzirom na to da velik broj pograničnog stanovništva ne uspijeva postići jedinstvo državnoga (državljanstvo) i etnokulturnoga identiteta (Cocco 2011). To otvara mogućnost političke artikulacije regionalističkih ideja, odnosno mobilizacije grupnog identiteta utemeljenoga na poistovjećivanju s teritorijem regije. Istra je od sredine devetnaestoga do početka dvadesetoga stoljeća postala poprištem sraza dvaju nacionalnih pokreta – talijanskog *Risorgimenta* i ilirskog pokreta, odnosno hrvatskoga narodnog preporoda (Ashbrook 2008: 31–32), a borba za dominacijom nad ovim poluotokom kulminirala je sukobom između domaćih i uvezenih talijanskih fašista (počevši od dvadesetih godina dvadesetoga stoljeća) i domaćih antifašističkih snaga koje su za vrijeme Drugoga svjetskog rata uvelike djelovale neovisno o glavnini Narodnooslobodilačkog pokreta. Ovo povijesno naslijeđe i iskustvo potkrijepilo je već postojeće regionalističke sentimente, odnosno korijene istrijanstva koji se javljaju još za habsburške vlasti (Vrandečić 2003).

Istarska županija naspram ostatka Hrvatske

Istarska se županija prema brojnim karakteristikama svojega stanovništva uvelike razlikuje od drugih županija, odnosno od ostatka zemlje. Ove karakteristike dodatno potvrđuju dojam izoliranosti i odvojenosti, koji proizlazi iz geografski slabe povezanosti istarskoga poluotoka s kopnom, te stvaraju pretpostavke za oblikovanje specifične političke kulture koja pogoduje razvoju regionalističkih sentimentata koje je IDS kao dominantna regionalistička stranka prepoznao, kanalizirao i operacionalizirao u koherentnu politiku teritorijalnosti, teritorijalne vidljivosti i prisutnosti. Ona se očituje u konstrukciji Istre u širem smislu, i Istarske županije u užem smislu, kao specifične regije koja posjeduje snažniji identitet od drugih krajeva i

Tablica 2. Konfesionalni sastav Istarske županije naspram ostatka Hrvatske: postotak katolika³

Županija	Popis 2001.	Popis 2011.
Istarska	78,09	75,08
Primorsko-goranska	81,02	78,13
Vukovarsko-srijemska	78,18	79,14
Sisačko-moslavačka	80,35	79,27
Karlovačka	82,46	82,68
Republika Hrvatska	87,83	86,28

pokrajina u Hrvatskoj te stoga ima snažnije preduvjete za isticanje zahtjeva za većim ovlastima lokalne i regionalne samouprave. Tu se prvenstveno radi o zahtjevima za decentralizacijom i regionalizacijom, bilo simetričnom (jednake ovlasti za sve regije/županije) bilo asimetričnom (veće ovlasti za neke regije/županije koje posjeduju infrastrukturno-fiskalne kapacitete za veće ovlasti).

Prva karakteristika po kojoj se Istarska županija razlikuje od ostalih županija jest etnički sastav. Premda mnoge druge županije, poput Vukovarsko-srijemske i Osječko-baranjske, imaju vrlo heterogenu etničku strukturu, odnosno velik broj manjinskih etničkih skupina, jedino u Istarskoj županiji titularni narod (Hrvati) čini manje od tri četvrtine stanovništva. Također, kao

Hibridno kulturno naslijeđe multietničkih imperija u graničnim područjima pospješuje razvoj kulture otpora ekskluzivnim nacionalnim identitetima

što je vidljivo iz *Tablice 1*, za razliku od trendova u ostatku zemlje koji pokazuju postupnu homogenizaciju etničke strukture, u Istarskoj se županiji između dva posljednja popisa stanovništva udio titularnog naroda dodatno smanjio. Prema posljednjem popisu stanovništva (2011.) Istarska županija, osim najvećeg postotka građana talijanske etničke pripadnosti (6,03 posto) i najvećeg postotka građana koji su se izjasnili u smislu regionalne pripadnosti (Istrijani, 12,11 posto), ima i najveći postotak Albanaca (1,15 posto), Bošnjaka (2,95 posto) i Slovenaca (0,86 posto), najveći postotak građana čije je etničko izjašnjenje svrstano u kategoriju "Ostali" (0,47 posto), kao i onih koji su se izjasnili u smislu vjerske pripadnosti (0,64 posto) te onih koji su se odbili etnički samodefinirati (1,96 posto).

Velik udio nacionalnih manjina i ispodprosječan udio titularnog naroda u etničkoj strukturi Istarske županije stvaraju pretpostavke za prijemljivost građana za one političke opcije koje će naglašavati regionalnu dimenziju kulturno-društvene i političko-ekonomske stvarnosti, onkraj razine nacionalne države.

Tablica 3. Sekulariziranost Istarske županije naspram ostatka Hrvatske: postotak nevjernika i ateista⁴

Županija	Popis 2001.	Popis 2011.
Istarska	6,11	9,50
Primorsko-goranska	4,07	6,97
Grad Zagreb	3,54	6,30
Splitsko-dalmatinska	3,12	4,03
Sisačko-moslavačka	1,85	3,03
Republika Hrvatska	2,20	3,81

Potvrdu uspješnosti identifikacije građana na istarskome poluotoku s Istrom kao regijom možemo najbolje vidjeti u podatku koji se odnosi na više od dvanaest posto stanovnika koji su se izjasnili kao Istrijani.

Premda nije izravno povezan s uspješnim razvojem regionalnog identiteta, konfesionalni sastav ovu županiju također izdvaja od ostatka zemlje. Naime, upravo je u Istarskoj županiji udio dominantne vjerske zajednice na državnoj razini (katoličke) najmanji – tek se nešto više od tri četvrtine stanovnika Istre na posljednjem popisu izjasnilo katolicima (Tablica 2). Uz najmanji postotak katolika, u Istarskoj županiji prema posljednjem popisu stanovništva živi najveći postotak muslimana (4,79 posto), drugi najveći postotak građana koji ispovijedaju istočne religije (0,09 posto) i drugi najveći postotak građana koji pripadaju malim vjerskim skupinama koje su statistički iskazane kao kategorija "Ostale religije, pokreti i svjetonazori" (0,08 posto). Šarolik konfesionalni sastav ove županije pospješuje kod stanovništva osjećaj različitosti, odnosno slabijeg uklapanja u dominantne identitetske obrasce nacionalne kulture, koja u hrvatskom slučaju uključuju i snažno prožimanje nacionalnog i konfesionalnog identiteta.

Vjerska slika županije nije obilježena samo značajno manjim udjelom katoličkog stanovništva u odnosu na ostatak zemlje, već i znatno višim stupnjem sekulariziranosti, odnosno rasprostranjenosti onih građana koji se na popisu stanovništva izjašnjavaju kao nevjernici i ateisti. Prema Tablici 3 u Istarskoj je županiji prema posljednjim podacima živjelo gotovo deset

Tablica 5. Bruto domaći proizvod *per capita* u Istarskoj županiji naspram ostatka Hrvatske, u eurima⁶

Županija	2008.	2009.	2010.
Grad Zagreb	18.554	17.814	18.645
Istarska	13.195	12.810	12.897
Primorsko-goranska	12.680	12.305	12.343
Dubrovačko-neretvanska	10.601	9.990	10.457
Sisačko-moslavačka	8.432	8.325	8.362
Republika Hrvatska	10.682	10.111	10.057

Tablica 4. Nezaposlenost u Istarskoj županiji naspram ostatka Hrvatske⁵

Županija	2010.	2011.	2012.
Grad Zagreb	8,4	9,4	9,5
Istarska	10,7	11,5	10,9
Varaždinska	14,1	15,0	15,4
Primorsko-goranska	14,8	15,7	15,6
Međimurska	16,6	16,8	18,0
Republika Hrvatska	18,2	19,1	19,7

posto stanovništva koje se smatra nevjerničkim i ateističkim. Premda je, za razliku od trenda etničke homogenizacije, u većini zemlje na snazi trend opadanja konfesionalne identifikacije, odnosno porasta broja nevjernika i ateista, u toj je županiji on posebno izražen.

U Istarskoj županiji prema najnovijim podacima ne živi samo najveći postotak nevjernika i ateista, već i najveći postotak onih koji se na popisu stanovništva nisu vjerski opredijelili (4,82 posto) te treći po redu (iza Grada Zagreba s 1,49 posto i Primor-

Jedino u Istarskoj županiji titularni narod (Hrvati) čini manje od tri četvrtine stanovništva

sko-goranske županije s 1,31 posto) postotak građana koji su se izjasnili kao agnostici i skeptici (1,07 posto). Stopa sekularizacije obično je veća u mnogoljudnijima urbanim sredinama nego u ruralnim područjima. Međutim, Istarska županija prednjači u obje kategorije. Naime, među svim gradovima upravo se u toj županiji nalaze tri grada s najvećim postotkom nevjernika i ateista – Pula (14,42 posto), Rovinj (12,31 posto) i Labin (10,96 posto), ali i tri općine s najvećim postotkom nevjernika i ateista – Medulin (15,04 posto), Vrsar (11,38 posto) i Ližnjan (11,20 posto). Prema tome, najviše ateizirana jedinica lokalne samouprave u cijeloj zemlji je Medulin na jugu istarskoga poluotoka. Snažna sekulariziranost još je jedna od značajki koje Istarsku županiju odvajaju od ostatka države.

Osim po etničkim i konfesionalnim značajkama Istarska se županija od ostatka Hrvatske razlikuje i prema ekonomskim pokazateljima. Za potrebe ove analize uzeta su samo dva pokazatelja – registrirana (službena) stopa nezaposlenosti i bruto domaći proizvod po glavi stanovnika, izražen u eurima.

Premda je registrirana stopa nezaposlenosti u cijeloj zemlji u posljednjih nekoliko godina izrazito visoka, i u tom aspektu Istarska se županija ističe od ostatka Hrvatske. Iz Tablice 4 moguće je vidjeti kako u promatranom razdoblju (noviji podaci nisu dostupni na županijskoj razini) ta županija jedina (izuzme li se Grad Zagreb) kontinuirano bilježi relativno niske stope nezaposlenosti, naspram izrazito visokih vrijednosti u drugim

županijama i nasuprot državnom prosjeku.

Podaci iz *Tablice 5* ukazuju kako je Istarska županija, uz glavni grad Zagreb i Primorsko-goransku županiju, najprosperitetniji dio zemlje. Naime, županijski bruto domaći proizvod u cijelome se promatranom razdoblju nalazio značajno iznad nacionalnog prosjeka te je osjetno odskakao od svih ostalih županija, osim od glavnoga grada i susjedne riječke regije. Sukladno tomu, možemo zaključiti da Istarska županija odudara od drugih županija ne samo prema etničko-konfesionalnima već i prema ekonomskim pokazateljima, zbog čega je IDS na raspolaganju imao dosta "materijala" za stvaranje svojega političko-identitet-skog narativa o Istri kao zasebnoj i samosvojnoj regiji.

Izgradnja regije

Premda je IDS izvorno zamišljao regiju Istru kao teritorij koji, osim sadašnje Istarske županije, uključuje i slovensku obalu, odnosno općine Kopar, Izola, Piran i Portorož, kao i liburnijski dio Primorsko-goranske županije (grad Opatija i općine Matulji, Lovran i Mošćenička Draga te otoci, odnosno gradovi Cres i Mali Lošinj), ubrzo nakon što je osvojila županijsku vlast (te gradsku i općinsku vlast na praktički cijelome hrvatskom dijelu istarskoga poluotoka) na izborima 1993. godine, stranka prihvaća županijski sustav kao zadani okvir te se trudi kroz zaposjedanje županijskih institucija izgraditi regiju Istru na simboličkoj i praktičnoj razini. Napori u isticanju cjelovitosti istarskoga regionalnog teritorija svoju su potvrdu dobili i u *Istarskoj enciklopediji* (Bertoša i Matijašić 2005), publikaciji koja svojim sadržajem polazi od jedinstvene istarske regije koja se proteže od Milja (Muggia pokraj Trsta) do Preluka (uvala između Opatije i Rijeke). Osim te enciklopedije Istarska je županija na osnovi *wiki* platforme pokrenula i mrežnu enciklopediju o Istri – *Istrapediju*, koja također obrađuje pojmove koji percipiraju Istru kao jedinstvenu regiju koja se prostire od Tršćanskoga do Riječkoga zaljeva.⁷ Stranka kontinuirano i snažno podupire izgradnju javnih i privatnih institucija koje nose regionalni predznak, odnosno ističu pridjevak "istarski", bez pobližeg referiranja na županiju, čime

Stranka prihvaća županijski sustav kao zadani okvir te se trudi kroz zaposjedanje županijskih institucija izgraditi regiju Istru na simboličkoj i praktičnoj razini

se naglašava Istra kao regija, a ne županija. Premda su neke od tih institucija naslijeđene još iz jugoslavenskog razdoblja, pod županijskom vlašću IDS-a dobivaju novi značaj, odnosno postaju dio zaokružene "priče o Istri kao regiji". U taj narativ uklapaju se kulturne institucije poput Etnografskog muzeja Istre i Muzeja suvremene umjetnosti Istre osnovanog 2008. kao pandan nacionalnomu MSU-u u Zagrebu, ali i institucije za gospodarski razvoj kao što su IRENA (Istarska regionalna energetska agencija), IDA (Istarska razvojna agencija) i AZRRI (Agen-

cija za ruralni razvoj Istre). Premda neke od sličnih područnih ustanova postoje i u drugim dijelovima Hrvatske, one u pravilu imaju županijski karakter, dok u istarskome slučaju one nose jasan regionalni pečat. Pogleda li se prometna dimenzija, može se vidjeti da je upravo u Istri, putem kompanije BINA, prvi put primijenjen model koncesijske cestogradnje te je sustav autocesta organizacijski i pravno razdvojen od državnog sustava Hrvatskih autocesta.

Iako Istarska županija nije jedina županija koja je odredila neku pjesmu kao svoju službenu županijsku himnu, upravo u Istri pjesma *Krasna zemljo* figurira kao istarska himna koja se na

IDS je putem županijskih institucija i medijskog prostora nametnuo narativ o Istri kao regiji koja posjeduje vlastiti regionalni identitet

službenima županijskim skupovima intonira nakon *Lijepe naše*. Službena dvojezičnost na županijskoj razini također je bitan element koji izdvaja tu županiju i gradi sliku o njezinoj posebnosti. Nije naodmet napomenuti da je službeni talijanski naziv Istarske županije *Regione istriana*. Upotrebom naziva *regione* (regija), a ne *contea* ili *contado* (nazivi koji doslovno označavaju županiju), potvrđuje se želja da se Istra konstituirala kao regija, ali se jasno naznačuje da su jedan od uzora (uz austrijske savezne pokrajine) talijanske regije koje posjeduju snažne fiskalne ovlasti. Naposljetku, županijski statut, koji je nakon brojnih otpora HDZ-ovih vlada devedesetih i Račanove vlade 2000. – 2003. godine u sadašnjem obliku usvojen 2009. godine, nekim svojim značajkama više podsjeća na ustavni dokument nego na statut jedinice područne samouprave. Naime, taj dokument, baš poput hrvatskoga Ustava, započinje izvorišnim osnovama koje taksativno nabrajaju povijesne teritorijalno-pravne oblike konstituiranja Istre kao regije te definira Istru kao "višeetničku, višekulturnu i višejezičnu zajednicu".⁸ Osim toga, u člancima 19. i 20. Statut govori o "istrijanstvu kao tradicionalnom izrazu istarskog plurietnosa", odnosno definira identitetsku osnovicu na koju se Istarska županija poziva.⁹

Zaključak

Polazeći od povijesnih specifičnosti istarskoga poluotoka, kao i demografskih i ekonomskih karakteristika koje ovaj dio zemlje razlikuju od drugih županija, IDS je putem županijskih institucija i medijskog prostora nametnuo narativ o Istri kao regiji koja posjeduje vlastiti regionalni identitet. Potvrda uspjeha takve politike identiteta i politike teritorijalnosti nije samo kontinuirana dominacija IDS-a u posljednja dva desetljeća, već i činjenica da se prema posljednjim podacima preko deset posto stanovnika Istarske županije izjasnilo Istrijanima, čime je ova kategorija s 25 491 pripadnikom postala četvrta po veličini identitetska skupina u zemlji (iza Hrvata, Srba i Bošnjaka, a ispred Talijana).

Bilješke

- 1 Definitivno razgraničenje Italije i Jugoslavije (odnosno Slovenije i Hrvatske) postignuto je tek 1975. potpisivanjem Osimskih sporazuma.
- 2 Državni zavod za statistiku (2001). *Stanovništvo prema narodnosti, po gradovima/općinama, popis 2001.*, http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/H01_02_02/H01_02_02.html; Državni zavod za statistiku (2011). *Stanovništvo prema narodnosti, po gradovima/općinama, popis 2011.*, http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/h01_01_04_RH.html
- 3 Državni zavod za statistiku (2001). *Stanovništvo prema vjeri, po gradovima/općinama, popis 2001.*, http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/H01_02_04/H01_02_04.html; Državni zavod za statistiku (2011). *Stanovništvo prema vjeri, po gradovima/općinama, popis 2011.*, http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_10/h01_01_10_RH.html
- 4 Isto.
- 5 Državni zavod za statistiku (2013). *Statističke informacije 2013.*, http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/StatInfo/pdf/StatInfo2013.pdf
- 6 Državni zavod za statistiku (2013). *Priopćenje: Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku te prostorne jedinice za statistiku 2. i 3. razine za razdoblje 2000. – 2010.*, http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2013/12-01-02_01_2013.htm
- 7 *Istrapedia*, <http://www.istrapedia.hr/>
- 8 *Statut Istarske županije*, <http://www.istra-istria.hr/index.php?id=121>
- 9 Isto.

Literatura

- Ashbrook, J. (2008). *Buying and Selling the Istrian Goat: Istrian Regionalism, Croatian Nationalism and EU Enlargement*. Bruxelles: Peter Lang.
- Bertoša, M. i Matijašić, R. (ur.) (2005). *Istarska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža".
- Cocco, E. (2010). Borderland Mimicry: Imperial Legacies, National Stands and Regional Identity in Croatian Istria after the Nineties. *Narodna umjetnost*, 47 (1): 7–28.
- Vrandečić, J. (2003). Autonomistički pokreti na istočnojadranskoj obali u 19. stoljeću. U: Fleck, H.-G. i Graovac, I. (ur.). *7. Međunarodni skup Dijalog povjesničara – istoričara*. Zagreb: Zaklada "Friedrich Naumann". ■